

ПРИЛИПА О. В.,
кандидат технічних наук,
доцент

*Національна академія
оборони України*

Формування нової системи безпеки в Європі, причетність до якої має і Україна, передбачає створення ефективних механізмів підтримання стабільності та забезпечення миру на континенті. В цьому контексті важливим напрямом формування такої системи є забезпечення її спроможності реагувати на нові виклики та загрози безпеці Європи, які стали актуальними після закінчення «холодної війни». Однією з головних загроз є регіональні конфлікти, що виникли в результаті розпаду старої біполярної системи та держав соціалістичного табору, а також утворення нового геополітичного ландшафту в Європі¹. Головним напрямом нейтралізації таких загроз є миротворча політика європейських країн, а також миротворча діяльність міжнародних організацій.

Участь у міжнародних миротворчих операціях є досить новим аспектом зовнішньої політики та безпеки України і водночас одним із основних засобів реагування на нові політичні реалії².

УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЙ ООН

Основними законодавчими актами, які регламентують участь України у міжнародних миротворчих операціях є: Конституція України; Закон України “Про участь України в міжнародних миротворчих операціях”; Закон України “Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав”.

Участь Збройних Сил України у миротворчих операціях здійснюється виключно на умовах, зазначених у рішенні Президента України, схваленого Верховною Радою України у випадках передбачених Конституцією та законами України, та у порядку, встановленому шляхом надання миротворчого контингенту, миротворчого персоналу, а також матеріально-технічних ресурсів та послуг у розпорядження відповідних міжнародних органів, визначених для організації та проведення міжнародних миротворчих операцій.

Тепер, автор вважає за доцільне, зупинитися на процедурі прийняття рішення щодо участі підрозділів Збройних Сил України в міжнародній миротворчій операції³.

З виникненням загострення ситуації у регіоні Секретаріат ООН надсилає попередню інформацію до можливих країн-учасниць (країн-контрибуторів) миротворчої операції щодо потреб ООН у підрозділах збройних сил виходячи із політичних, географічних, етнічних умов регіону, завдань, які будуть покладені на місію ООН, наявності підрозділів, які були надані країнами до системи Резервних Угод ООН, а також необхідні вимоги до них (завдання підрозділу, його приблизний чисельний склад, склад основної техніки та озброєння тощо).

З надходженням зазначеної інформації в Генеральному штабі Збройних Сил України готується доповідь керівному складу Міністерства оборони України з пропозиціями та відповідними дорученнями щодо можливої участі підрозділів Збройних Сил України у миротворчій операції.

Зацікавлені структурні підрозділи управлінь центрального апарату Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України в п'ятиденний термін надають свої пропозиції до Центру військового співробітництва і верифікації Генерального штабу Збройних Сил України для узагальнення і підготовки доповіді керівному складу Міністерства оборони України для прийняття рішення. У пропозиціях зазначається:

- 1) можливість/обставини неможливості виділення підрозділів;
- 2) принципова організаційно-штатна структура підрозділу;
- 3) чисельність особового складу;
- 4) перелік основного озброєння, обладнання та майна;
- 5) вартість основного озброєння, обладнання та майна, а також витрати на підготовку особового складу, техніки та майна.

Генеральний штаб Збройних Сил України інформує Міністерство закордонних справ України та Постійне представництво України при ООН про рішення керівного складу Міністерства оборони України щодо можливості залучення підрозділів Збройних Сил України до миротворчої операції.

Після отримання від Постійного представництва України при ООН інформації про результати розгляду пропозицій та готовність надати відповідний підрозділ, Секретаріат ООН (інша організація) на підставі відповідної резолюції Ради Безпеки ООН (іншої організації, яка надала мандат на проведення миротворчої операції), надсилає офіційне запрошення Україні про виділення підрозділу/ підрозділів ЗС України для участі у міжнародній миротворчій операції.

З отриманням офіційного звернення Секретаріату ООН (іншої організації, яка надала мандат на проведення миротворчої операції), МЗС України протягом одного робочого дня інформує Міністерство оборони України про звернення і за його погодженням вносить у 20-денний строк пропозицію на розгляд Ради національної безпеки і оборони України. У пропозиціях зазначаються наявні на момент її внесення дані:

- 1) про район дії миротворчого контингенту чи персоналу;
- 2) про їх завдання, загальну чисельність;
- 3) про тип та склад озброєння, військової техніки;
- 4) підпорядкованість, строки перебування та порядок їх продовження, порядок заміни та умови виведення;
- 5) про гарантії і компенсації військовослужбовцям та членам їх сімей;
- 6) про порядок відшкодування витрат, пов'язаних з участю України у міжнародній миротворчій операції.

Рада національної безпеки і оборони України, визнаючи відповідність такої участі національним інтересам і законодавству України, в тому числі міжнародним зобов'язанням України відповідно до Статуту ООН, враховуючи можливості фінансування та матеріально-технічного забезпечення, рівень безпеки громадян України, які братимуть участь у миротворчій операції у складі миротворчого контингенту чи миротворчого персоналу, вносить пропозицію щодо участі України в міжнародній миротворчій операції на розгляд Президента України⁴.

Рішення про направлення миротворчого контингенту чи миротворчого персоналу для участі у міжнародній миротворчій операції приймає Президент України з одночасним поданням до Верховної Ради України законопроекту про схвалення рішення щодо направлення миротворчого контингенту.

Рішення Президента України про направлення миротворчого кон-

тингенту України до іншої держави, для участі у міжнародній миротворчій операції, скріплене підписами Прем'єр-міністра України та міністра, відповідального за виконання цього рішення, підлягає схваленню Верховною Радою України.

Поданий Президентом України законопроект про схвалення рішення щодо направлення Україною миротворчого контингенту до іншої держави розглядається Верховною Радою України позачергово.

Міжнародною спільнотою вже визнано вагомий внесок Збройних Сил в миротворчих операціях на території колишньої Югославії, підвищення стабільності на Близькому Сході, Африці, у Придністров'ї та на Кавказі.

Участь України у миротворчих операціях розпочалась із затвердженням Верховною Радою України Постанови № 2538-ХІІ від 3 липня 1992 року "Про участь батальйонів Збройних Сил України в Миротворчих Силах Організації Об'єднаних Націй у зонах конфліктів на території колишньої Югославії".

Згідно з Постановами Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та керуючись статтею 2 Закону України "Про Збройні Сили України" станом на 23.10.2002 1457 військовослужбовців Збройних Сил України беруть участь у 10 миротворчих місіях.

На даний час понад 15000 військовослужбовців Збройних Сил України приймають участь в операціях з підтримання миру.

З 1992 року 20 осіб загинуло та 60 військовослужбовців Збройних Сил України отримали поранення.

Українські воїни брали участь у наступних операціях ООН:

- 1) Миротворчих операціях Сили ООН по охороні (UNPROFOR);
- 2) Сили Виконання Угоди IFOR Сили Стабілізації;
- 3) Місія ООН у Східній Славонії ПАООНСС;
- 4) Місія ООН превентивного розгортання в Македонії;
- 5) Місія ОБСЄ з верифікації у Косово;
- 6) Місія ООН в Анголі;
- 7) Місія ООН у Гватемалі (МІНУГУА);
- 8) Місія ООН у Таджикистані.

Тепер більш детально про участь України в діючих місіях ООН.

Місія ООН у Лівані розгорнута в березні 1978 року з метою виводу ізраїльських військ з півдня Лівану, відновлення миру та безпеки в регіоні. Після повного виводу ізраїльської армії з Лівану Секретаріатом ООН було прийнято рішення щодо збільшення загальної чисельності особового складу Місії з 4476 до 7500 військовослужбовців, які будуть розміщені вздовж міжнародного кордону між Ізраїлем та Ліваном. Місія контролює територію у 850 км² на південь від ріки Аль-Літані, де знаходиться 60 населених пунктів.

З 22 липня 2000 року 3 окремий інженерний батальйон Збройних Сил України виконує завдання у складі Місії ООН у Лівані чисельністю 440 осіб. Підстави: Указ Президента України від 20.06.2000 № 806/2000, Закон України від 22.06.2000 № 1832, Постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2000 № 1596.

Представник Генерального Секретаря ООН у Південному Лівані – Тимур Гоксель. Командувач сил Місії – генерал Лаліт Мохан Теварі (Індія). Штаб Місії дислокується в містечку Ен-Накура.

Миротворчі сили Місії виконують завдання по підтриманню миру та безпеки в регіоні на основі резолюцій 425, 426, 825 та мандату РБ ООН, що автоматично подовжується кожні півроку. До цього часу мандат поновлювався 44 рази.

Завдання Місії: забезпечення миру та безпеки в регіоні; здійснення допомоги уряду Північного Лівану в ефективному відновленні повномасштабного суверенітету країни.

Місія ООН у Сьєрра-Леоне розгорнута 22 жовтня 1999 року згідно з прийнятою РБ ООН резолюцією № 1270 1999 року з метою припинення конфлікту між урядом країни та представниками Об'єднаного революційного фронту. У листопаді 2000 року у м. Абуджа підписано другу мирну угоду між урядом та лідерами Об'єднаного революційного фронту (ОРФ) за посередництвом ООН і Економічного Співтовариства Західноафриканських країн. Намагаючись лишити конфлікт економічного підґрунтя, 7 липня 2000 року РБ ООН прийняла рішення про введення ембарго на продаж діамантів з територій, які контролюються бойовиками ОРФ.

Спеціальний представник Генерального секретаря ООН і голова місії Олуеме Аденіджі (Нігерія), заступник спеціального представника Бехруз Садрі, головний військовий спостерігач бригадний генерал Ісаак Сода Арізона Чісузі (Замбія), командувач миротворчих сил ООН генерал-лейтенант Деніел Ішмейл Опанде (Кенія). Штаб-квартира місії розташована в м. Фрітаун.

Миротворчі сили Місії виконують завдання по підтриманню миру та безпеки в країні на основі резолюції РБ ООН № 1270 1999 року та мандату РБ ООН від 20.09.2000 № 1321.

З 21 грудня 2000 року 4 окремий ремонтно-відновлювальний батальйон Збройних Сил України виконує завдання у складі Місії ООН у Сьєрра-Леоне чисельністю 524 особи та з 12 березня 2001 року 20 окремий вертолітний загін Збройних Сил України виконує завдання у складі Місії ООН у Сьєрра-Леоне чисельністю 110 осіб. Штабних офіцерів Місії – 5 осіб. Військових спостерігачів Місії – 5 осіб. Підставами для виконання миротворчої місії є: Указ Президента України від 08.12.2000 № 1319/2000, Закон України від 14.12.2000 № 2148-14, Постанова Кабінету Міністрів

України від 28.12.2000 № 1924/2000.

Місія ООН у Косово. Українських військових спостерігачів у складі Місії ООН у Косово – 2 особи. Головними завданнями місії є: організація навчання представників цивільної поліції; дотримання прав людини; підтримання законності; робота засобів масової інформації; питання демократизації суспільства.

Спеціальний представник Генерального секретаря ООН та глава Тимчасової адміністрації Місії ООН у Косово Ханс Хеккеруп (Данія). З метою якісного виконання положень резолюції РБ ООН № 1244 (1999), структура Місії складається з чотирьох основних компонентів:

1. Від Секретаріату ООН – цивільна адміністрація;
2. Від управління Комісаріату ООН у справах біженців – питання гуманітарної допомоги;
3. Від ОБСЄ – питання створення державних установ;
4. Від ЄС – питання реконструкції краю.

Роботу Місії планується провести у п'ять етапів:

– на першому етапі планується:

- встановити контроль та створити тимчасові адміністративні структури;
- завершити розгортання Місії міжнародних цивільних поліцейських;
- розробити поетапний план економічної відбудови краю;
- одним з основних завдань на цьому етапі є надання допомоги біженцям, які повертаються до краю, та якомога скоріше завершення відновлювання житла;

– на другому етапі – адміністрація Місії зосередить зусилля щодо роботи соціальних і комунальних служб та питань законності;

– на третьому етапі – основні зусилля планується зосередити на підготовці та проведенні виборів;

– на четвертому етапі – Місія буде допомагати обраним представникам влади та передасть їм адміністративні обов'язки;

– під час заключного п'ятого етапу – Місія буде здійснювати контроль за передачею повноважень від тимчасових органів влади органам, що будуть створені в рамках політичного врегулювання.

Місія спостерігачів ООН на півострові Превлака розгорнута з січня 1996 року згідно з резолюцією РБ ООН № 1038 (1996). Півострів має вигідне стратегічне положення на вході у Которську затоку, де розташована головна база ВМС СРЮ, і є спірною територією Хорватії і СРЮ.

Чисельність Місії – 27 військових спостерігачів, з них – 2 українських військових спостерігачів. Штаб-квартира Місії розташована в м. Дубровник (Хорватія). Головний військовий спостерігач –

полковник Грем Роджер Вільямс (Нова Зеландія).

Основні завдання Місії:

- спостерігати за активністю ВМФ СРЮ у Которській затоці;
- спостерігати за відсутністю військ та важкого озброєння хорватської і югославської армій у демілітаризованій зоні;
- спостерігати за активністю поліції у зоні відповідальності.

Місія ООН у Грузії заснована 24 серпня 1993 року згідно з резолюцією РБ ООН № 858 (1993) для перевірки виконання Угоди про припинення вогню, підписаною урядом Грузії та абхазькими урядовцями в Грузії.

Чисельність Місії – 104 військових спостерігачі (4 – українські військові спостерігачі). Штаб-квартира Місії розташована в м. Сухумі. Головний військовий спостерігач – генерал-майор Аніс Ахмед Баджва (Пакистан).

Основні завдання Місії:

- спостереження і контроль за виконанням грузинською та абхазькою сторонами Угоди про припинення вогню і роз'єднання сил;
- спостереження за діяльністю миротворчих сил СНД;
- контроль зони безпеки;
- спостереження за районами зберігання важкого озброєння.

Місію Організації Об'єднаних Націй у Ефіопії і Еритреї у складі 220 військових спостерігачів, 4200 чол. особового складу миротворчих контингентів та необхідного цивільного допоміжного персоналу засновано згідно з Резолюцією від 31.07.2000 № 1312 РБ ООН. У складі місії є український військовий спостерігач. На даний час основними завданнями Місії є:

- проведення миротворчої операції в межах створеної Тимчасової зони безпеки (ТЗБ);
- спостереження в межах ТЗБ;
- спостереження в межах ТЗБ патрулюванням та встановленими контрольними постами;
- розслідування випадків порушення кордонів ТЗБ озброєними військовослужбовцями, підрозділами, розслідування випадків відкриття вогню, протиправних дій відносно до цивільного населення обома сторонами;
- інспектування місць розташування міліцейських/поліцейських підрозділів;
- забезпечення маркування кордонів ТЗБ на місцевості;
- забезпечення безпеки проведення зустрічей Військового координаційного комітету (якщо зустріч відбувається в межах ТЗБ);
- надання допомоги створеній у Женеві Прикордонної Комісії з питань врегулювання кризи щодо визначення кордонів між Ерит-

реєю і Ефіопією;

- у взаємодії з міжнародними гуманітарними організаціями сприяти поверненню на свої місця біженців та переміщених осіб.

Відповідно до резолюції РБ ООН №1291(2000) у Демократичній Республіці Конго розпочато розгортання Місії ООН. Загальна чисельність військового персоналу Місії буде складати 5537 осіб, з них близько 500 військових спостерігачів. З них 13 українських військових спостерігачів виконують завдання у складі Місії ООН у ДРК. Підстави: Указ Президента України від 20.06.2000 № 806/2000, Закон України від 22.06.2000 № 1832-111, Постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2000 № 1596.

Завдання місії:

- контроль за виконанням Угоди про припинення вогню та розслідування порушень домовленостей про припинення вогню;
- встановлення та підтримання постійного зв'язку із штабами збройних сил сторін, задіяних у конфлікті;
- збір та перевірка військової інформації про сили сторін, дотримання сторонами угоди про припинення бойових дій;
- проведення роззброєння, демобілізації усіх озброєних угруповань;
- визволення військовополонених та осіб, які були затримані під час проведення військових дій;
- сприяння в наданні гуманітарної допомоги та нагляду за станом справ з питань прав людини;
- проведення розмінування місцевості.

Місію ОБСЄ в Грузії засновано в грудні 1992 року. Штаб місії знаходиться в Тбілісі. Чисельність місії – 18 осіб (3 українських військових спостерігача).

Завданням місії ОБСЄ у Грузії є сприяння переговорам між конфліктуючими сторонами в Грузії, які спрямовані на досягнення мирного політичного врегулювання конфлікту.

Первинні завдання Місії передбачають:

1. Надання допомоги у переговорах між ворогуючими сторонами для досягнення мирного розв'язання грузино-осетинського та грузино-абхазького конфліктів політичними засобами.
2. Сприяння справі дотримання прав людини.
3. Сприяння створенню демократичних установ у країні. Контроль та сприяння встановленню принципів свободи засобів масової інформації.

Розширені завдання місії включають всі перелічені вище, а також:

відносно грузино-осетинського конфлікту:

- сприяти створенню більш широкої політичної бази, в межах якої

- на основі принципів ОБСЄ можливо досягти політичного врегулювання конфлікту;
- сприяти проведенню зустрічей між усіма сторонами, причетними до конфлікту, включаючи проведення “круглих столів”, для того, щоб знаходити, визначати та усувати джерела напруги, поширювати політичну згоду на території зони конфлікту;
 - надавати рекомендації щодо скорішого проведення конференції під егідою ОБСЄ та за участю ООН, метою якої є врегулювання конфлікту, включаючи визначення політичного статусу Південної Осетії;
 - виконувати контролюючу роль щодо об'єднаних миротворчих сил;
 - встановити належні форми контакту з військовими командирами цих сил, спрямовані на проведення переговорів;
 - збирати інформацію стосовно військової обстановки;
 - розслідувати випадки порушення існуючої угоди про припинення вогню та привертати увагу командирів до можливих політичних наслідків певних військових дій;
 - брати активну участь у роботі знову скликаної Об'єднаної Комісії з контролю, для того, щоб полегшити співпрацю зацікавлених сторін;
 - встановлювати контакт з представниками місцевої влади та населення.

відносно конфлікту між Грузією та Абхазією:

- забезпечувати зв'язок з представниками ООН в Абхазії;
- доповідати до штаб-квартири ОБСЄ про ситуацію в зоні конфлікту.

відносно Грузії взагалі:

- сприяти виявленню поваги до прав людини та основних свобод;
- допомагати створенню законних і демократичних установ та процесів, включаючи надання порад щодо створення нової конституції, впровадження законодавства щодо громадянства, створення незалежної судової системи, а також контроль за проведенням виборів;
- узгоджувати свою діяльність з Верховним Секретарем ОБСЄ з питань національних меншин, Офісом ОБСЄ з демократичних установ та Прав людини, а також співпрацювати з Радою Європи, встановлюючи контакт з іншими організаціями, які займаються цими питаннями в Грузії.

З 1 вересня 1999 року підрозділи ЗС України беруть участь у складі багатонаціональних сил КФОР. З 15 липня 2000 року 1 окремий спеціальний батальйон та національний елемент забезпечення Збройних Сил України приступив до виконання завдань. Чи-

сельність складає 321 військовослужбовці.

Національний контингент виконує завдання як частина польсько-українського батальйону у складі багатонаціональної бригади "Схід" по контролю за пересуванням та підтримці безпеки пересування населення, контролю за перевезенням зброї, вибухових речовин та наркотиків, супроводженням дітей до шкіл, проведення конвою з сербським населенням через зону проживання албанців.

Крім того, особовий склад виділяється для виконання раптово виникаючих завдань, таких як проведення непланових конвоїв, надання медичної допомоги місцевому населенню, забезпечення безпеки та розвезення гуманітарної допомоги.

Міжнародний миротворчий контингент сил КФОР складається з 5-ти багатонаціональних бригад (БНбр):

БНбр "Північ" (Франція), штаб бригади у н.п. Мітровіца. До складу бригади входять підрозділи ЗС Франції, Бельгії, Данії, Росії, ОАЕ, Марокко, Йорданії та Люксембургу.

Командувач: бригадний генерал Алейн Константіні (Франція).

БНбр "Центр" (Велика Британія), штаб бригади у н.п. Приштіна. До складу бригади входять підрозділи ЗС Великої Британії, Чехії, Швеції, Норвегії, Фінляндії, Росії та Латвії.

Командувач: бригадний генерал Колін Тадієр (Велика Британія).

БНбр "Схід" (США), штаб бригади у н.п. Гніляне. До складу бригади входять підрозділи ЗС США, Італії, Йорданії, Польщі, Литви, Росії, ОАЕ та України.

Командувач: бригадний генерал Кеннет Квінлейн (США).

БНбр "Південь" (Німеччина), штаб бригади у н.п. Призрен. До складу бригади входять підрозділи ЗС Німеччини, Азербайджану, Австрії, Болгарії, Грузії, Туреччини, Росії та Швейцарії.

Командувач: бригадний генерал Ролкер Вікер (Німеччина).

БНбр "Захід" (Італія), штаб бригади у н.п. Печ. До складу бригади входять підрозділи ЗС Італії, Аргентини, Іспанії та Португалії.

Командувач: бригадний генерал Массімо де Магіо (Італія).

Бойовий склад сил КФОР нараховує 30 батальйонів, близько 50 тис. осіб, з яких близько 42 тис. 500 осіб знаходиться безпосередньо в Косово, а 7 500 осіб розташовані в Македонії, Албанії та Греції.

Створено дві зони тилового забезпечення, які входять до складу сил КФОР, а саме:

1. Зона тилового забезпечення "Захід", яка включає територію Албанії та забезпечує КФОР повітряним та морським портом розвантаження, лініями комунікації.
2. Зона тилового забезпечення "Південь", яка включає територію Македонії і Греції та забезпечує КФОР повітряними та морськи-

ми портами розвантаження, лініями комунікації.

Загальна чисельність штабу сил КФОР нараховує близько 600 осіб. Начальник штабу КФОР – генерал-майор Девід Вілсон (Великобританія). Разом з тим, загальне керівництво штабом сил КФОР здійснює Регіональне командування ОЗС НАТО на Півдні.

Основні завдання сил КФОР визначено в Оперативному плані ВГК ОЗС НАТО в Європі №10413 “Joint Guardian”, а саме:

1. Надання гуманітарної допомоги:
 - створення умов для повернення біженців та переміщених осіб;
 - забезпечення надання негайної допомоги біженцям, що повертаються;
 - організація постачання води та електроенергії;
 - позначення районів мінних полів та місць знаходження нерозірваних вибухових пристроїв;
 - відбудова аеропорту в м. Приштина, його служб та ліній комунікацій.
2. Забезпечення взаємодії з цивільними урядовими організаціями.
3. Встановлення режиму контролю вздовж кордону Косово з Сербією, Республікою Македонією та Албанією.
4. Створення необхідних резервів.
5. Забезпечення, при необхідності, відповідного рівня гуманітарної допомоги біженцям у Республіці Македонії.
6. Створення поліцейських підрозділів.
7. Демілітаризація підрозділів Армії визволення Косово (АВК).

Десять українських військових спостерігачів беруть участь у врегулюванні наслідків конфлікту в Придністровському регіоні Республіки Молдова.

За повідомленнями військових спостерігачів, на даний час в Спільних миротворчих силах у Придністровському регіоні Республіки Молдова нараховується: 1702 військовослужбовці, з них у складі військового контингенту:

Російської Федерації – 497 військовослужбовців;

Республіки Молдови – 445 військовослужбовців;

Придністровського регіону Республіки Молдова – 750 військовослужбовців;

України – 10 військових спостерігачів.

Для України її миротворча діяльність має ключове значення, оскільки вона розглядається з одного боку, як засіб зміцнення її національної безпеки через створення стабільного зовнішньополітичного середовища, а з іншого – як її внесок в зміцнення загальноєвропейської безпеки і побудову нової стабільної і безпечної Європи⁵. Завдяки миротворчій діяльності Україна стверджує себе як

повноправний суб'єкт міжнародних відносин, підвищує свій міжнародний авторитет та демонструє миролюбну політику.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Див.: Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегії національної безпеки. – Київ, 2002.
- ² Див.: Миротворча діяльність України: кооперація з НАТО та іншими структурами європейської безпеки. – К., 2002.
- ³ Поточний архів Міністерства оборони України: 1999-2003.
- ⁴ Гуменюк Б.І. Спільна європейська політика в галузі безпеки і оборони та інтереси України // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К., 2000. – Вип. 19. – С. 85-91.
- ⁵ Див.: Бруз В.С. ООН: врегулювання міжнародних конфліктів. – К., 1995; Гуменюк А.Г. Миротворча діяльність України // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Вип. 5. – К., 2001. – С. 159-163; Перепелиця Г.М. Роль України у формуванні нової панєвропейської архітектури безпеки // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К., 2000. – Вип. 19. – С. 14-28.